

Baltijos šalių autoritariniai režimai: žvilgsnis iš Vokietijos

Žvilgsnis į Elbės filharmoniją.

A. Petraitytės nuotr.

Astrida Petraitytė

Jau esu "Kultūros" puslapiuose pasidžiaugusi, kad Vokietijos šiauriniame pakraštyje greta Flensburgo miesto (netoli ir Šlėzvigas, ir Kyllis) įsikūrusi Academia Baltica (dar įvardijama pagal vietovę: Sankelmarko akademija) skiria dėmesio ir lietuviškai tematikai – paprastai vienas metų renginys paskiriamas visų trijų Baltijos šalių istorijai ar nūdienos problematikai.

Pernai buvo labai smagu buvoti seminare, paberbiančiame Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybingumo 100-mečius. Šiame seminare (balandžio 12-14 d.) tema, tiesą sakant, kiek netikėta – "Pāts, Smetona ir Ulmanis: autoritariniai Baltijos šalių režimai".

Ir išpūdziai iš seminaro šikart nėra tokie entuziastingi – mano nuomone, aptarus daug dalinių aspektų, giliau, esmingiau tema nenušviesta. Na taip, kaip visad širdingi Akademijos vadovo dr. Christiano Pletzingo pasveikinimai – šiam renginiui jis vadovavo kartu su prof. dr. Karstenu Brügemannu (ne pirmą kartą Baltijos šalių temai pasitelkiamam Talino universitete besidarbuojančiu vokiečiu).

Vis dėlto programa pradėta tarsi "ne ta koja" – užuot pristačius istorinį (tarpukario) kontekstą, bendras europines tendencijas ir Baltijos šalių specifiką, imta aptarinėti prieškarinio ekonominės krizės apraiškas... Taigi dr. Davido Feesto (iš Liuneburgo) pranešime "Ekonominė politika autoritarinio režimo sąlygomis: Estijos pavyzdys", aptariant

ūkio reikalus, prezidentas Konstantinas Pātsas, galima sakyti, liko paraštėse. Kitą dieną ūkinę temą – jau Latvijoje – aptarė rygielis dr. Jānis Karussas, labiau akcentavęs laimėjimus – pavyzdžiui, transporto srityje (pirmieji autobusai); Kārli Ulmanį ir jo "autoritarinį režimą" pranešėjas trumpai išangėlėje pristatė. Iš abiejų pranešimų galėjome išidėmėti, kad Estija ir Latvija autoritarinėmis valstybėmis - visoje Europoje imant išgalėti tokiai "madai" - tapo vėlai, 1934-aisiais (Lietuva, kaip žinome. 1926 m.). Priminti ir šių "autoritarų" ankstesni, garbingi vaidmenys – valstybės ikūrėjų. Ir jų "autoritarizmas" ne vien juodomis spalvomis pieštinamas – štai, pasak Karusso, istorikai Ulmanio režimą įvardija kaip valstybinį socializmą. Be to, Latvijos prezidentas "autoritaro" postą žadėjo užimti laikinai – iki Konstitucijos priėmimo (kaip žinome, 1940-ieji buvo tragiškoji riba visoms trimis Baltijos valstybėms, o Pātsas ir Ulmanis, nepasitraukę į Vakarus – skirtingai nuo Smetonos - sulaukė ir asmeniškai tragiškos baigties).

"Autoritarizmo" esmė ir konkreti raiška liko paribuose ir kai kuriuose kituose specifiniuose aspektuose pritačiusiuose pranešimuose. Leipzigo universitetui atstovavęs dr. Andreas Fülberthas aptarė sostinių statybines tendencijas: Kaunas, kaip laikinai sostinė, paliktas nuošaly (nors pažymėta, kad čia statiniai daugiausia funkcionalūs, be "režimo" antspaudo), aptarti Talino ir Rygos tuomečiai užmojai, turintys reprezentuoti nacionalinę ir valstybinę didybę. Štai Ulmanis įvardintas architektūra besidominčiu politiku – jis pats kūrė reprezentacinės aikštės sostinėje viziją. Pranešėjas pateikė nemažai iliustracijų, tarp jų, suprantama, regėjome ir 1935 m.

Rygoje atidengtą Laisvės paminklą.

Talino universiteto istorikės dr. Linda Kaljundi pranešimas buvo skirtas "diktatūros vaizdams" - laikmečio dailei bei kitokiai vizualinei raiškai; įterpti ir filmuoti bene 1930 m. kadrai – Motinos dienos šventė ir kt. (Beje, šis vienintelis pranešimas skaitytas anglų kalba, be vertimo – Akademijos vadovui pasiteisinus striukomis finansinėmis galimybėmis; bet auditorija neišsivaikščiojo).

Prie šių kultūrinės tematikos pranešimų galima prislieti ir dr. Sebastiano Rimestado (Erfurto universitetas) žvilgsnį į "Baltijos šalių bažnyčias autoritarinio valdymo laikotarpiu". Šiame pranešime Lietuva irgi minėta tik epizodiškai, orientuotasi į jos protestantiškas kaimynes. Latvijos ir Estijos "autoritarų" prezidentų figūros taip pat liko "paraštėse", tik aptarta Bažnyčios (pirmiausia - liuteronų) ir Valstybės "tarpusavio pagalba": bažnyčios remtos finansiskai, bet turėjo būti lojalios, stiprinti nacionalinę šalies vienybę; Latvijoje, be kitos įtakos Bažnyčiai, vykdyta ir letizacijos politika. (Žinoma, paliestos ir konfesinės mažumos; įdomi žinia: du trečdaliai Estijos ortodoksų sudarė estai).

Lenkės, besidarbuojančios Šiaurės rytų (Nordost) institute Liuneburge dr. Agnieszkos Pufelskos pranešimas žadėjo bendresnę istorinės situacijos įvertinimą: "Rytų Europos autoritariniai režimai tarpukariu". Jos trumpa įvadinė Baltijos šalių autoritarinių režimų apžvalga buvo prasminga: priminta, kad ir Smetona, ir Ulmanis, ir Pātsas, prieš tapdami "autoritarais", buvo (skirtingai nei Hitleris) nacionaliniai herojai, savo tautų bendrime ir valstybių (at)kūrimu suvaidinę svarbų vaidmenį. Vis dėlto didžioji pranešimo dalis skirta Józefui Piłsudskui, jo asmenybės, veiklos aptarimui.* (Atsakydama į klausimą, kaip Piłsudskis argumentavo Vilniaus "pasisavinimą", pranešėja pabrėžė jo siekį, kad Lenkija ir Lietuva vėl būtų bendra valstybė, priminė jo ypatingos meilės Vilniui liudijimą: Piłsudskio širdis palaidota čia, prie Rasų kapinių prigludusiam "lenkiškame panteone").

Laimei, buvo proga pasidžiaugti, kad dr. Mindaugo Kuklio (besidarbuojančio Vokietijoje) pranešimas jau atitiko bendrą seminaro temą, ne tik per "autoritariškumo" prizmę į Smetoną žvelgiant, bet ir išsamiai pristatant jo svarbiausius biografinius momentus, asmenybę, nuopelnus. Priminta, kad Smetona buvo ir pirmasis atkurtosios Lietuvos prezidentas (1919-1920), aptartas ir šio Lietuvos Tautininkų sąjungos vadovo prezidentavimas po 1926 m. gruodžio perversmo. Išvardijus autoritarinio valdymo (neigiamus) požymius: paleistas Seimas, apribota, o 1936 m. visai uždrausta partijų veikla, taikyta cenzūra ir pan., nepamirštos ir visai "nediktatoriškos" Smetonos savybės, pavyzdžiui, pomėgis skaityti Platoną. Ir man buvo netikėta patirti, kad kai kas prezidentą Smetoną vadinęs "Žydų karaliumi" – mat žydais siekė remtis kovoje prieš lenkus, o ir šiaip jokios jų asimiliacinės politikos (jau nekalbant apie rasizmą) nepropagavo. Kondensuotame pranešime buvo paliesta ir daugiau autoritarinio režimo atšakų: Augustino Voldemaro kontroversiškas vaidmuo (nuo Smetonos bendražygio iki aršaus priešinininko), Neumanno-Sasso procesas, vertintinas kaip pirmasis nacių teismas, ir kt.

Nukelta į 8 psl.

Latvio Janio Karusso pranešimas

Straipsnio autorė prie Sankelmarko akademijos